

УДК 336.74:339.7

JEL Classification: G000; F520

DOI 10.35433/ISSN2410-3748-2023-1(32)-1

Грабчук Ірина

к.е.н., доцент,

доцент кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку
Державний університет «Житомирська політехніка»<https://orcid.org/0000-0003-3664-7765>

Грабчук Олександр

к.держ.упр., асистент кафедри права та правоохоронної діяльності,
Державний університет «Житомирська політехніка»<https://orcid.org/0000-0001-8066-6547>

КЛАСИФІКАЦІЯ ТЕРОРИЗМУ ДЛЯ ЦІЛЕЙ БОРОТЬБИ З ЙОГО ФІНАНСУВАННЯМ

Забезпечення ефективної боротьби з фінансуванням тероризму потребує чіткого окреслення даного процесу, який має свої особливості щодо конкретних видів тероризму. Не дивлячись на те, що це питання досліджується десятки років, воно продовжує бути актуальним під впливом багатьох факторів, що змінюють підходи до його організації та здійснення.

Метою статті є систематизація підходів до видів тероризму, обґрунтування класифікації тероризму для визначення дієвих заходів боротьби з ним. В процесі дослідження застосовувалися такі методи, як теоретичне узагальнення, систематизація, порівняльний аналіз, групування. Інформаційною основою дослідження стали праці вітчизняних та зарубіжних науковців, присвячені вказаній проблематиці.

В статті розкрито проблему вибору заходів та методів боротьби з фінансуванням тероризму залежно від їх виду. Встановлено відсутність єдності у вирішенні даного питання (як щодо вибору кількості видів, так і назв для конкретної класифікаційної ознаки), а також визначено, що більшість науковців розглядають теракт 11 вересня 2001 р. як точку відліку для визначення нових видів тероризму та розкриття нових рис для даного явища.

Для вдосконалення боротьби з фінансуванням тероризму, вибору дієвих засобів та інструментів запропоновано здійснювати його групування за такими ознаками: обсяги фінансування: масштабний; низькобюджетний; засоби та методи здійснення: класичний; технотероризм; кібертероризм; інформаційний; масштаби розповсюдження: внутрішньодержавний; міжнародний; територіальний етап реалізації: тероризм, що фінансуються, готується та здійснюється на одній території; тероризм, етапи якого здійснюються на різних територіях. Наведена класифікація може бути потребувати подальшого наукового осмислення та доповнена у зв'язку з нескінченним різноманіттям, переплетення різних видів тероризму.

Ключові слова: тероризму, фінансування тероризму, класифікація, міжнародний тероризм, новий тероризм

CLASSIFICATION OF TERRORISM FOR THE PURPOSE OF FIGHTING ITS FINANCING

Ensuring an effective fight against the financing of terrorism requires a clear outline of this process, which has its own characteristics in relation to specific types of terrorism. This question has been studied for decades. It is relevant due to the influence of many factors that change approaches to its organization and implementation.

The purpose of the article is to systematize approaches to types of terrorism, to justify the classification of terrorism in order to determine effective measures to combat it. In the research process, such methods as theoretical generalization, systematization, comparative analysis, and grouping were used. The informational basis of the research was the works of domestic and foreign scientists devoted to the indicated problems.

The article describes the problem of choosing measures and methods of combating the financing of terrorism depending on their type. It was established that there is no unity in solving this issue (both regarding the choice of the number of species and names for a specific classification feature), and it was also determined that most scientists consider the terrorist attack on September 11, 2001 as a reference point for defining new types of terrorism and revealing new features for of this phenomenon.

In order to improve the fight against the financing of terrorism, the selection of effective means and tools, it is proposed to group it according to the following characteristics: the amount of financing: large-scale; low budget; means and methods of implementation: classic; technoterrorism; cyber terrorism; informative; scope of distribution: domestic; international; territorial stage of implementation: terrorism that is financed, prepared and carried out in one territory; terrorism, the stages of which are carried out in different territories. The given classification may require further scientific understanding and be supplemented due to the endless diversity and intertwining of different types of terrorism.

Key words: *terrorism, financing of terrorism, classification, international terrorism, new terrorism*

Постановка проблеми. Ефективна боротьба з фінансуванням тероризму вимагає чіткого розуміння тероризму – як терористичні угруповання фінансують свою діяльність, а також відмінностей, які існують у використанні різних засобів та методів здійснення тероризму, різних засобів, необхідних для ефективного виявлення та припинення здійснення та організації фінансування тероризму.

Уніфікований підхід при формулюванні категоріально-понятійного апарату дозволив би уникнути помилок у виборі конкретних методів, заходів, інструментів державної політики, сприяв би однозначному застосуванню профілактичних заходів боротьби з тероризмом. Проте визначення дієвих заходів протидії фінансуванню тероризму неможливе без ґрунтовного розкриття особливостей даного процесу. Проте не

дивлячись на схожість етапів досліджуваного процесу, вважаємо необхідним розкриття його видів, які визначають особливості фінансування тероризму.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Обґрунтування видів тероризму в наукових працях піднімається вже майже 90 років. Питання класифікації тероризму за різними ознаками піднімали Дж. Белл, Л. Діспо, Б. Крозьє, П. Уілкінсон. Після теракту 11 вересня 2001 р. науковці почали виділяти нові риси, виділяючи новий вид тероризму, що, зокрема, здійснено в працях Д. Гельмут та Г. Мартін. Вітчизняні дослідники також систематизують окремі види тероризму та пропонують власні класифікації. Так, ці питання піднімали П. Біленчук, В. Гавловський, О. Сав'юк, І. Гармашов, З. Гбур, Г. Новоскольцев. Проте в наведених дослідженнях автори практично не приділяють увагу тим видам та ознакам, які мають вплив на фінансування тероризму.

Метою дослідження є систематизація підходів до видів тероризму, обґрунтування класифікації тероризму для визначення дієвих заходів боротьби з ним.

Виклад основного матеріалу. Тероризм має багато форм та різні прояви. В той же час, він доволі гнучкий і швидко пристосовується до світових реалій та глобального розвитку цифрових технологій. Тероризм небезпечний своїми актами, які супроводжуються людськими жертвами, завдають непоправних втрат людським та матеріальним ресурсам. Крім того, необхідно враховувати загрозу, яку він несе економічній сфері держави. Тероризм знижує інвестиційну привабливість, погіршує імідж країни. Він також дестабілізує внутрішньополітичну сферу, порушуючи стабільність конституційного ладу, інститутів державної влади.

Основна ціль класифікації тероризму, враховуючи мету нашого дослідження, полягає у систематизації та представленні таких його видів,

які матимуть суттєвий вплив на розробку механізмів протидії фінансуванню тероризму.

Класифікація займає проміжний етап між етапами збору даних та їх обробки, але також виступає самостійним науковим методом на різних етапах дослідження. В нашому дослідженні вона виступає забезпечуючим методом пізнання, що дозволяє робити подальші висновки.

Існуюча практика свідчить про те, що тероризму із допоміжного інструменту в рамках політичної боротьби трансформувався у самостійний політичний засіб насильства, який характеризується різноманіттям видів, форм реалізації насильницьких методів задля досягнення певних цілей. І саме цим обумовлені складнощі вивчення даного явища, що проявляються у протиріччях щодо оцінки терористичної діяльності та відсутністю єдиного підходу до класифікації тероризму в науковому середовищі. За результатами узагальнення систематизовано майже 100 видів тероризму за більше ніж 20 ознаками. Причому при виділенні конкретних дублювалися ознаки; одні і ті ж види вказувалися за різними ознаками.

З одного боку, таке різноманіття класифікаційних ознак та видів тероризму ускладнює боротьбу з ним, проте з іншого – це явище краще розкривається. Для того, щоб визначити які саме види тероризму мають вплив на обґрунтування заходів в боротьбі з його фінансуванням, наведемо позиції науковців щодо його класифікації.

Вперше класифікаційну модель тероризму, засновану на характері дій, запропонував П. Уїлкінсон [10], який визначив, що:

– злочинний тероризм ґрунтується на корисливому захопленні чужого майна;

– політичний тероризм ґрунтується на націоналістичному досягненні політичної незалежності від колоніальної держави та революційному тероризмі;

– тероризм, що підтримується державою, є інструментом, який використовується у міжнародному конфлікті.

Вказані види тероризму наприкінці ХХ ст. дозволили більш глибоко оцінити це явище, проте на сучасному етапі такого підходу є недостатньо.

Розширив кількість видів тероризму Дж. Белл: психопатичний, кримінальний, тероризм «пильності», ендемічний, санкціонований владою та революційний [5, р. 10-18]. На нашу думку, автор поєднав декілька ознак, тим самим порушивши вимоги до наукової розробки класифікації.

Ще одна з перших класифікацій тероризму була здійснена Б. Крозьє, який ґрунтуючись на типології груп, залучених до насильства, поділив їх на:

– етнічні групи (групи меншин, які прагнуть замінити політичну владу представниками їхньої власної етнічної групи);

– марксистські революційні групи, об'єднані єдиною марксистською ідеологією;

– анархічні групи (прагнуть до мінімізації державних структур);

– кримінальні угруповання (дії яких спрямовані на отримання лише кримінального прибутку та не мають політичного підґрунтя);

– неофашистські та праві групи (призначені для боротьби з лівими та ліберальними політиками та активістами) [6, р. 197-199].

Інший дослідник тероризму Л. Діспо виділив такі типи тероризму: «державний тероризм лівих», «державний тероризм правих», «тероризм правої опозиції», «тероризм лівої опозиції» [7, р. 218], акцентуючи увагу на суб'єктах його здійснення. Проте такі види з врахуванням національних особливостей та специфіки часу є важливими при розробці заходів боротьби з тероризмом; в частині фінансування особливостей вони не мають.

Серед зарубіжних науковців вважаємо за необхідне звернути увагу на працю Д. Гельмут [8], яка розрізняє дев'ять типів недержавних

терористичних груп. Науковець політичні цілі терористів концептуалізує за чотирма вимірами, включаючи ставлення терористів до політичних систем, політичних спільнот, політичних органів влади або державної політики. Представлена автором категоризація ілюструє важливу подібність і збіги між типами тероризму (як сучасними, так і до 11 вересня) і має допомогти адаптувати стратегії боротьби з тероризмом для протидії різним терористичним загрозам. Хоча Д. Гельмут прямо не визначає особливостей щодо фінансування тероризму, проте окремі їх види вказують на можливі обмеження щодо його фінансування.

Український дослідник І. Гармашов, узагальнюючи наукові праці, пропонує власну класифікацію тероризму і терористичних актів:

– за сферою дії: внутрішньодержавний, транснаціональний (міжнародний);

– з погляду належності суб'єктів терористичної діяльності до державної влади: державний, недержавний;

– з точки зору ідентичності суб'єктів терористичної діяльності: етнічний, релігійний;

– за соціально-політичною спрямованістю: лівий, правий;

– за способами впливу на об'єкт: демонстративний, інструментальний;

– за засобами, що використовуються в ході терористичних актів: тероризм із застосуванням звичайних засобів ураження (холодна і вогнепальна зброя, вибухові пристрої, літаки, танки, зенітні ракетні установки тощо), тероризм із застосуванням зброї масового знищення (біологічної, хімічної, ядерної тощо);

– за місцем проведення терористичних актів: наземний, морський, повітряний, космічний [2, с. 150-153].

Поділ за засобами здійснення є важливим з позиції дослідження фінансування тероризму, оскільки враховують специфіку його проведення, дотримання певної послідовності та структури витрат на конкретні терористичні акти.

Підтримуємо автора в тому, що поділ за цією ознакою є спрощеним, адже дійсно всі види тероризму, що супроводжуються використанням зброї, можна представити у вигляді «класичного» тероризму. За потреби можлива подальша деталізація.

Вказана ознака (засоби здійснення) доволі часто фігурує при розкритті основних видів тероризму в працях науковців, так само, як і ознака «сфера дії». Саме ця ознака, на нашу думку, здійснює найбільший вплив при боротьбі з фінансуванням тероризму, оскільки дозволяє передбачити координацію дій та організацію співпраці з міжнародними установами та країнами в межах визначених видів.

Актуальність наведених видів тероризму за вказаною ознакою підтверджується тим фактом, що види за цією ознакою враховуються в багатьох дослідженнях. Щоправда, назва самої класифікаційної ознаки може по-іншому інтерпретуватися. Так, Г. Новоскольцев [4] виділяє міжнародний та внутрішньодержавний тероризм за ознакою «територія поширення (ураження)».

В свою чергу, П.Д. Біленчук, В.Д. Гавловський, О.В. Сав'юк [1] збільшують кількість видів за досліджуваною ознакою (за територіальною діяльністю терористичної організації) і поруч з внутрішнім та міжнародним вказують на об'єктний [1]. Науковці вказані види також продовжують поділяти за іншими ознаками. Так, З.В. Гбур [3] вказує на такі форми міжнародного тероризму, як політичний, націоналістичний, релігійний, кримінальний, екологічний. Також науковець наводить дві основні моделі тероризму (західну та східну) та вказує на специфіку прояву кожної з них. Не дивлячись на значну специфіку в причинах,

організації та самому здійсненні кожної з наведених моделей (або видів) тероризму, не вбачаємо особливостей щодо їх фінансування.

Значний інтерес представляють класифікації, метою яких є не просто всебічне розкриття самого явища, а врахування ознак, які необхідні в подальшому для досягнення поставленої мети. Особливої уваги потребують ті класифікації, які проводилися в дослідженнях в сфері права, економіки, фінансів, управління. Саме тому з позиції нашого дослідження значний інтерес представляє класифікація, здійснена С.П. Лисаком [86]. Наведена класифікація тероризму для цілей державного управління в сфері запобігання та протидії економічній злочинності передбачає групування видів за:

- територіальною ознакою тероризму;
- причинами тероризму;
- територією здійснення терористичних актів,
- специфікою терористичних актів;
- методами терористичних актів;
- наслідками тероризму.

В цілому погоджуючись з обґрунтуванням вибору наведених автором класифікаційних ознак, слід зазначити, що окремі з них (зокрема, наслідки, методи та причини) здійснюють непрямий вплив на фінансування тероризму, тому визначення видів за ними не є основним завданням класифікації для цілей державного управління запобігання та протидії фінансуванню тероризму.

Здійснення типології тероризму продовжує бути актуальним дослідженням, оскільки під впливом багатьох факторів змінюються підходи до його організації та здійснення. Як справедливо вказує Гус Мартін, мінливість в сфері тероризму зумовлена інноваціями в комунікаційних технологіях, глобальними взаємозв'язками та механізмами використання зброї та насильства – все це сприяє змінам у

цих категоріях [9]. Саме тому науковець, незважаючи на дискусійний характер визначення видів тероризму, виділяє вісім основних: новий (як сучасне терористичне середовище, яке виникло наприкінці ХХ ст., яке характеризується загрозою масових жертв та переосмисленням моральних виправдань політичного насильства), державний (вчинений урядами проти уявних ворогів), дисидентський (вчинений недержавними рухами та групами проти урядів, етнонаціональних груп, релігійних груп та інших уявних ворогів), релігійний (мотивований абсолютною вірою в те, що потойбічна сила санкціонувала застосування терористичного насильства заради більшої слави віри), ідеологічний (вмотивований політичними системами переконань (ідеологіями), які відстоюють невід'ємні права певної групи, протиставляючи іншій групі), міжнародний (який виходить на світову арену), кримінальний (спрямований виключно на отримання прибутку), гендерно-селективний (спрямований проти чоловіків або жінок ворожого населення через їхню стать) [9]. Наведені види враховують зміни, які характеризують процеси організації та здійснення тероризму, проте розглядати їх як класифікацію не можемо, адже недотримано науково-обґрунтовані вимоги до її побудови, не наведено класифікаційних ознак.

Отже, сучасна практика дозволяє виділяти десятки видів тероризму, проте для реалізації поставленої мети запропоновано враховувати тільки ті ознаки, які матимуть вплив саме на вибір методів та інструментів виявлення ознак використання коштів для його фінансування. З метою прийняття широкого комплексу заходів щодо вдосконалення боротьби з тероризмом запропоновано проводити його класифікацію за такими ознаками:

– обсяги фінансування: масштабний (передбачає проведення значних за обсягом терактів, що вимагає великих обсягів фінансування);

низькобюджетний (охоплює теракти, підготовлені окремими особами на незначні суми);

– засоби та методи здійснення: класичний (за якого класична зброя використовується для знищення ресурсів та людей у фізичному сенсі); технотероризм (передбачає використання класичної зброї для руйнування інфраструктури та заподіяння шкоди в кіберпросторі); кібертероризм (характеризується використанням цифрових та кіберінструментів для знищення та модифікації даних у кіберпросторі); інформаційний (передбачає використання різноманітних методів і засобів інформаційного впливу);

– масштаби розповсюдження: внутрішньодержавний (виникає в процесі внутрішньополітичного протистояння); міжнародний (передбачає скоординоване та систематичне застосування насилля в міжнародних масштабах);

– територіальний етап реалізації: тероризм, що фінансуються, готується та здійснюється на одній території; тероризм, етапи якого здійснюються на різних територіях (таблиця 1).

Застосування наведеної класифікації тероризму дозволяє визначити механізми протидії його фінансуванню в конкретній ситуації, характерній для кожної країни у визначений час. Наведена класифікація може потребувати подальшого наукового осмислення. Зокрема, щодо деталізації виходячи з потреб ведення статистичного обліку, накопичення, аналізу інформації та, відповідно, підготовки прогностичних варіантів терористичної діяльності у системі протидії тероризму, як у нашій країні, так і у глобальному просторі. Крім того, вона може бути доповнена у зв'язку з нескінченим різноманіттям, переплетення різних видів тероризму.

Таблиця 1

**Запропонована класифікація тероризму для цілей розробки
механізмів протидії фінансуванню тероризму**

Ознака	Вид	Характеристика	Обґрунтування
Обсяги фінансування	Масштабний	Проведення значних за обсягом терактів, що вимагає великих обсягів фінансування	Існує більша ймовірність виявлення великих обсягів фінансування навіть за умови дроблення сум. Визначені види враховуються при обґрунтуванні доцільності вживання заходів протидії фінансуванню тероризму
	Низько-бюджетний	Охоплює теракти, підготовлені окремими особами на незначні суми	
Засоби та методи здійснення	Класичний	Класична зброя використовується для знищення ресурсів та людей у фізичному сенсі	Спостерігається певний взаємозв'язок між засобами і методами здійснення тероризму та джерелами його фінансування
	Технотероризм	Використання класичної зброї для руйнування інфраструктури та заподіяння шкоди в кіберпросторі	
	Кібертероризм	Використання цифрових та кіберінструментів для знищення та модифікації даних у кіберпросторі	
	Інформаційний	Використання різноманітних методів і засобів інформаційного впливу	
Масштаби розповсюдження	Внутрішньо-державний	Виникає в процесі внутрішньополітичного протистояння	Виділені види дозволяють ідентифікувати канали фінансування тероризму за територіальною ознакою та визначають напрями міжнародної співпраці
	Міжнародний	Передбачає скоординоване та систематичне застосування насилля в міжнародних масштабах	
Територіальний етап реалізації	Тероризм, що фінансуються, готується та здійснюється на одній території		Враховуються при визначенні поєднання заходів визначені протидії фінансуванню тероризму
	Тероризм, етапи якого здійснюються на різних територіях		

Джерело: власна розробка автора

Висновки. Для розкриття особливостей протидії фінансування тероризму досліджено його види. Для класифікації тероризму запропоновано враховувати ознаки, які матимуть вплив саме на вибір методів та інструментів виявлення ознак використання коштів для його фінансування: 1) обсяги фінансування: масштабний, низькобюджетний; 2) засоби та методи здійснення: класичний, технотероризм, кібертероризм, інформаційний; 3) масштаби розповсюдження: внутрішньодержавний, міжнародний; 4) територіальний етап реалізації: тероризм, що фінансуються, готується та здійснюється на одній території; тероризм, етапи якого здійснюються на різних територіях. Застосування наведеної класифікації тероризму дозволяє визначити механізми протидії його фінансуванню в конкретній ситуації, характерній для кожної країни у визначений час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біленчук П.Д., Гавловський В.Д., Сав'юк О.В. Концептуальні засади класифікації і профілактики міжнародного тероризму. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2008. Вип. 18. С. 27-39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2008_18_4
2. Гармашов І. Актуальні питання класифікації сучасного тероризму. *Політичний менеджмент*. 2005. № 6. С. 147-155.
3. Гбур З.В. Теоретико-методологічні засади поняття «міжнародного тероризму». *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2021_2_5.
4. Новоскольцев Г. Сучасний міжнародний тероризм: види, сутність і причини. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2011. Т. 23-24. С. 69-74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ippss_2011_23-24_16

5. Bell J.B. *Transnational Terror*. Washington, D.C.: American Enterprise Institute, 1975.
6. Crozier B. *Terrorist Activity: International Terrorism*. Washington, D.C.: United State Senate, 1975. P. 177-212.
7. Dispot L. *La machine a terreur*. P.: Edition Orasset, 1978. 220 p.
8. Hellmuth D. Of terrorism types and countermeasures: In need of a new framework. *Comparative Strategy*. 2018. vol. 37, no. 3. P. 155-174. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01495933.2018.1486081?journalCode=ucst20>
9. Martin G. Types of Terrorism. *Developing Next-Generation Countermeasures for Homeland Security Threat Prevention*. Hershey, PA: Information Science Reference. 2017. P. 1-16. URL: https://www.researchgate.net/publication/316220694_Types_of_Terrorism
10. *Terrorism and the Liberal State*. Edited by Paul Wilkinson. 2d ed. rev., extended and updated. New York: NY univ. press., 1986.

REFERENCES

1. Bilenchuk, P.D., Havlovskyi, V.D., & Saviuk, O.V. (2008). Kontseptualni zasady klasyfikatsii i profilaktyky mizhnarodnoho teroryzmu [Conceptual principles of classification and prevention of international terrorism]. *Borotba z orhanizovanoiu zlochynnistiu i koruptsiieiu (teoriia i praktyka)*, 18, 27-39. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2008_18_4 [In Ukrainian].
2. Harmashov, I. (2005). Aktualni pytannia klasyfikatsii suchasnoho teroryzmu [Current issues of classification of modern terrorism]. *Politychnyi menedzhment*, 6, 147-155 [In Ukrainian].
3. Hbur, Z.V. (2021). Teoretyko-metodolohichni zasady poniattia «mizhnarodnoho teroryzmu» [Theoretical and methodological principles of the concept of «international terrorism»]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia*

- ta rozvytok*, 2. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2021_2_5 [In Ukrainian].
4. Novoskoltsev, H. (2011). Suchasnyi mizhnarodnyi teroryzm: vydy, sutnist i prychny [Modern international terrorism: types, essence and causes]. *Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu*, 23-24, 69-74. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ippss_2011_23-24_16 [In Ukrainian].
5. Bell, J.B. (1975). *Transnational Terror*. Washington, D.C.: American Enterprise Institute [In English].
6. Crozier, B. (1975). *Terrorist Activity: International Terrorism*. Washington, D.C.: United State Senate, 177-212 [In English].
7. Dispot, L. (1978). *La machine a terreur*. P.: Edition Orasset, 220 p. [In English].
8. Hellmuth, D. (2018). Of terrorism types and countermeasures: In need of a new framework. *Comparative Strategy*, 37:3, 155-174. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01495933.2018.1486081?journalCode=ucst20> [In English].
9. Martin, G. (2017). Types of Terrorism. *Developing Next-Generation Countermeasures for Homeland Security Threat Prevention*. Hershey, PA: Information Science Reference, 1-16. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/316220694_Types_of_Terrorism [In English].
10. *Terrorism and the Liberal State* (1986). Edited by Paul Wilkinson. 2d ed. rev., extended a updated. New York: NY univ. press [In English].

Стаття надійшла до редакції 19.04.2023